

Remedierad vardag

Mediebruk mellan rutin och dagdröm

Af Orvar Löfgren

Det är i vardagen som medier konfronteras, blandas och domesticeras. Det är här globala eller nationella massmedier bearbetas och transformeras till personliga upplevelser och erfarenheter. Varje generation lär sig kombinera gamla och nya medier, och i hemmet sker en intressant kombination av high tech och low tech. Somliga medier blir så vardagliga att de inte längre uppfattas som medier. Artikeln tar utgångspunkt i de sätt varpå olika generationer skapar sina egna domesticerade medielandskap och får nya mediekompetenser. Det kan gälla förmågan till simultankapacitet, att blanda mediekonsumtion med andra aktiviteter. Hur omorganiserar medierna vardagen och vice versa? Centralt står diskussionen av mediala mikrofysiker, som hjälper till att skapa rytm och rum, intimitet och avstånd i vardagslivet.

Hur lever vi år 2000? var namnet på en TV-serie om framtidens vardag som gjordes i Sverige 1967. Den börjar med ett besök i ett Stockholmshem. Kameran zoomar in i vardagsrummet till långsam och minimalistisk elektronisk musik. Inredningen är elegant men återhållsam med väggar av plexiglas, vita draperier, slanka stålörsmöbler och glasbord. Konsten på väggarna hämtas som elektroniska kopior från museer, så man kan byta genom ett handgrepp. Mannen i huset är just på väg till London och hustrun beslutar sig för att möta honom för en teaterkväll samma dag. De bokar sina biljetter på husets multimediestation – telefon, radio, TV och datamaskin i ett – en elektrisk IBM-maskin med dataskärm inbyggd i väggen. Vi ses utanför ”Old Vic” som vanligt då, säger mannen. Hustrun solar i vit bikini på balkongen medan en övervakningskamera håller ett öga på barnen nere på gården, de har dessutom walkie-talkies insydda i overallerna. Nästa kväll har man gäster. Barnen simmar i inomhuspoolen och filmas av föräldrarna med en elektronisk kamera, och så kan man spela upp det hela direkt på en vit skärm som sänks ner från taket.

Det mest slående i detta reportage hemma-hos-framtiden är den renskalade vardagen. Det finns en klar homologi mellan det minimalistiska hemlivet å ena sidan och den dämpade emotionella sti-

len å den andra. Både den materiella och mentala atmosfären är sval och återhållsam. Människorna glider genom rummen och plastdraperierna, deras rörelsemönster är avmätt, deras konversation elegant. År 2000 kommer människor inte bara vara bättre utbildade än nu, men även mer sofistikerade, försäkrar speaker-rösten. Samma dämpade design och kroppskoreografi i passande gråtoner återfinns till exempel i Stanley Kubricks kultfilm *År 2001 – ett rymdäventyr* från 1968.

Framtiden blir friktionsfri, inte minst tack vare ny teknik – detta budskap hamras in i många framtidsutopier från 1960-talet. I det nya livet har medierna en nyckelroll och just teknologin verkar vara lätt att förutse: hemmavideo, hemmadator, övervakningskamera, barnvänliga mobiltelefoner etc. Däremot har man svårt att förutsäga de kulturella förändringarna. Hemmafrun är ett självklart inslag år 2000, inte bara här men i många andra framtidsfantasier från 1900-talets mitt.

Idag vet vi att hemmavardagen gick åt andra håll. När jag ser mig omkring i mitt hem påminns jag mer om kaoset i *Blade Runner* än om *Space Odyssey 2001*. Är det någon som sett uppladdaren till den nya mobiltelefonen? Jag letar bland alla sladdar och laddare. Kan det vara den här: nej det är uppladdaren till rakapparaten. Härvar av elektriska ledningar trängs i alla hörn av huset. I

köket blippar det grönt eller rött från alla digitaliserade redskap. Nu är videon avprogrammerad igen, skrivaren till datorn har hängt upp sig, och telefonsvararen är stendöd. Vem har blandat samman gamla och nya Duracell-batterier?

Vi lever i ett 2000-tal som är fullständigt överbefolkat av ting, medier, aktiviteter, valmöjligheter. Aldrig har våra liv varit lika föremålsrika, men så tänkte man också om nuet år 1967. Då hade hemmet hade helt enkelt blivit för mycket, och felet var inte minst mediernas invasion. Hur skulle man kunna klara av alla intryck, ljud, bilder, erbjudanden, intryck, informationer som vällde in via TV och radio, tidningar, kassettbandspelare och telefon?

Jag vill använda denna diskussion som en ingång till mediernas sätt att flätas in i vardagen. Varför vardag? Det är i vardagen som medier blandas, konfronteras och domesticeras. Det är här globala eller nationella massmedier bearbetas och transformeras till personliga upplevelser och erfarenheter. Varje generation lär sig kombinera gamla och nya medier och i hemmet sker en intressant kombination av high tech och low tech. Somliga medier blir så vardagliga att vi inte längre uppfattar dem som medier, det kan vara allt från den gula Post-it-lappen på kylskåpsdörren till telefonsvararen.

Min diskussion tar utgångspunkt i några av de sätt som olika generationer skapar sina egna medialandskap och får nya mediekompetenser. Jag bygger på ett etnologiskt forskningsprojekt under arbete *Home Made: The Cultural Production of the Inconspicuous*, där vi framförallt intresserat oss för det alldagliga: rutiner, vanor, handgrepp (se Löfgren, O'Dell & Willim, 2006). För analysen lånar jag två klassiska medievetenskapliga begrepp. Det första *remediering* introducerades av Bolter och Grusin (2000) som ett redskap för att undersöka dialogen mellan nya och gamla medier och genrer. Hur lånar nya medier konventioner och former från sina föregångare? Det är dynamiken mellan introduktionen av nya teknik och integrationen i etablerade vardagsmönster jag vill åt – det är en anpassning som både förändrar vardagsituationer och mediebruk. Samtidigt som varje medium remedieras genom redan etablerade matriser så kan vi se hur vardagen omskapas genom de sätt som medierna hjälper till att organisera rutiner och gränser, rytmer och tempo. Det andra begreppet, *mediascape* lanserades av Arjun Appadurai (1996)

och fokuserar mer direkt på rumsligheten. Appadurai använder främst sin metafor för att studera globala och nationella medialandskap, här vill jag utnyttja hans term för att diskutera de små och vardagliga mediarummens förändring. Hur blandas och kombineras medier i bestämda vardagliga kontexter, på pendeltåget eller i bilen, hemma i köket eller vardag. Det som intresserar mig är alltså hur remediering tar plats.

Detta är processer som kräver speciella kulturellanalytiska ingångar, inte minst därför att de ofta är glidande och omärkliga. Hur vänjer vi oss vid radion, telefonen eller iPoden, hur blir de en del av en upplevelserymd? En strategi handlar om att finna kulturella brytpunkter; situationer där ett nytt medium introduceras eller där vardagliga rutiner i mediebruk plötsligt bryts eller problematiseras (se Ehn & Löfgren, 2006). I mitt intervjuarbete har jag sökt efter sådana situationer.

För att komma åt långsamma och gradvisa tillvänjningsprocesser krävs även ett längre historiskt perspektiv. En sådan möjlighet erbjuder det rika materialet av livshistoriska intervjuer och uppteckningar kring mediebruk, som finns i de etnologiska arkiven (se t ex Löfgren 1990). Här skildrar människor sin karriär som radiolyssnare, TV-tittare, telefonbrukare och detta material kan så kompletteras genom andra historiska källor, t ex samtida debatter om nya mediers ankomst. Just när ett medium framstår som nytt och oprövat skapas en öppen diskussion om dess möjligheter och framtid, innan det sjunker in i vardagen och blir oproblematiskt. (Se till exempel Jan Garnerts (2005) analys av telefonens introduktion i Sverige.) Detta historiska material gör det även möjligt att kontrastera olika mediagenerationers inskolning, vad är likt och olik? Det är alltså en kontrasterande analytisk teknik som krävs men även ett experimenterande med mycket olika slags material och ingångar. Hur kan man till exempel komma åt mediernas roll i alldagliga aktiviteter som rutinarbete, dagdrömmande och väntan?

Överlastad vardag?

1967 talade man mycket om vardagen, som borde bli enklare, mindre ritualiserad och mer rationell och det är denna diskussion som färgade TV-seriens drömmar om framtiden. Budskapet var: "Nu måste vi lära oss att leva enkelt och förnuftigt", men 1967 var även högkonjunkturens tid. Nya

konsumtionsvanor och medier kom in i hemmen, nu hade även arbetarklassen möjlighet att expandera sin konsumtion och det skapade många bekymrade kommentarer bland intellektuella. Kunde människor hantera det nya överflödet?

Den typiske konsumentens omgivning är en djungel av ting – en vegetation som blir allt tätare: ett hus och en sommarstuga; bilar och båt; TV, radio, grammofoon och bandspelare; skivor, böcker, tidningar och tidskrifter; kläder och sportkläder; tennisracket, badmintonracket, squashracket och bordtennisracket; fotboll, badboll och golfbollar; kylare och vind och skåp och allt som där ryms.

Beskrivningen av detta inte särskilt typiska hemliv anno 1969 finns i ekonomen Staffan Burenstam-Linders bästsäljare *Den rastlösa välfärdsmänniskan* (1969, s.70). Han diskuterar kampen för att få tiden att räcka till i ett överflödande konsumtions-samhälle, ”där meditation och poesi försvinner och Lukullus och Venus sätts på undantag”, som det heter i baksidestexten. Hans bok är intressant därför att den representerar en klassisk, civilisationskritisk genre som fortfarande reproduceras. I denna genre spelar mediernas invasion av vardagen ofta en central roll. De blir till ett kulturellt flöde i ständigt rörelse med en fantastisk förmåga att tränga in i olika hörnor och skrymslen av vardagen. I talet om mediernas ständiga expansion både 1967 och 2005 blir vätskemetaforiken slående. ”*Contemporary culture is then a media saturated culture*”, skriver Andy Bennett i sin handbok om medier och vardag (2005, s.75) Medierna flödar, genomsyrar, översvämmar, dränerar eller förtunnar vardagslivet. Risker är här att analysen fastnar i en slags kulturell hydraulik. När det flödar över någonstans måste andra kulturella fält dräneras, och så skapas tankefiguren om att överflödssamhällen också blir bristsamhällen – brist på koncentration, känslor eller seriöst engagemang. Det är en förförisk metaforik, men kulturella processer fungerar inte som vätska i en behållare.

Men åter till den rastlösa nutidsmänniskan. Lika omfattande som den vetenskapliga apparaten är när Burenstam-Linder diskuterar ekonomisk förändring med hjälp av tabeller, formler och teori, lika lössläppt blir han när han ger sig in på att diskutera konsumtion och medier som kulturellt fenomen och samhällspegel. Här blandas tidningsklipp med anekdoter och personligt tyckande, där författarens eget sociala universum generaliseras till ”hur vi lever idag”. Han skjuter

ofta från höften: ”Förr gav man ungarna smörj, nu har man inte tid att smeka dem.” Varför ska man då bekymra sig om Burenstam-Linder? Mitt främsta skäl är inte att hans tankar lever vidare, men att det mitt bland hans svepande påståenden om ”vart samhället är på väg” finns några tankar kring tekniker för att hantera överflöd i vardagen, som ter sig värda att utveckla.

Utgångspunkten är hur människor hanterar ett accelererande förbrukande och en av de strategier han diskuterar handlar om simultan konsumtion, där inte minst medierna lagras på varandra. Här möter vi mannen som:

dricker brasilianskt kaffe efter middagen, röker en holländsk cigarr, smuttar på en fransk cognac, läser New York Times, lyssnar till Brandenburgerkonserterna och underhåller sin svenska fru” (s. 87).

Det rör sig alltså om olika former för kulturell komprimering, men det som väcker min nyfikenhet är hur sådan konsumtions- och mediekompetens utvecklas i vardagen. Vad tar människor till för strategier för att förhindra att livet blir ”för mycket”? Och för mycket av vad – ting, aktiviteter, budskap, krav eller känslor? När blir sådana strategier synliga?

När mycket blir för mycket

En sådana analytisk brytpunkt erbjuder intervjuer av människor för vilka vardagens rutiner brutit samman. I mitt fall har det bland annat varit människor som gått in i väggen, bränt ut sig eller fått diagnoser som stressrelaterad utmattningsdepression. Nu var de långtidssjukskrivna och satt i ruinerna av ett vardags- och arbetsliv (se Löfgren och Palm, 2005). För många hade livet förändrats abrupt. Det tidigare flytet förvandlades till friktion, ordning till kaos. Plötsligt blev det tydligt hur autopiloten hade hjälpt dem att hantera både jobb och hem. Nu skulle man fatta beslut om de mest triviala ting som autopiloten hanterat förr. Man kunde gruva sig i timmar för att ringa ett telefonsamtal.

I sådana kriser fungerar inte längre de inlärda vanor, som tidigare gjorde tusentals små sysslor oproblematiska. Livet hamnar i otakt, rutiner blir meningslösa och ibland mystiska. Många reagerade på att de nu blivit överkänsliga för sinnesintryck, för mycket av ljud, dofter, bilder och inte minst medieflöden. TV-skärmen fladdrade för starkt, musiken blev påträngande, folk pratade för

fort eller för högt. Helst ville man dra sig tillbaka till sovrummet med rullgardinen nerdragen.

I *Det här är inte jag. En dokumentärroman* från 2005 möter vi frilansjournalisten Felicia, som gått in i väggen. Hon minns hur hon intervjuade en kvinnlig hotelldirektör som berättade hur hon hela tiden utvecklade sin simultankapacitet. Hon skaffade bärbar telefon med headset hemma och kunde ta emot jobbsamtalen samtidigt som hon dammsög villan. En sån skulle man ha, tänkte Felicia då, men det var andra tider när hon kunde kombinera alla slags sysslor; nu har hon förlorat sin gamla kompetens, kan inte ens äta pizza och se på TV samtidigt.

Kanske håller jag på att bli man. Kan bara göra en sak i taget. Det är omöjligt att hålla ut smutsvännen och sortera den, samtidigt som jag sitter på toa. Och det går inte att laga mat när jag pratar i telefon. (Dahlgren, 2005, s.71).

En av de långtidssjuksskrivna, en företagsledare, beskrev hur han i sin maniska period inte kunde somna om inte TV:n stod på, brusset från skärmen var lugnande och när hustrun stängde av apparaten vaknade han – störd. Efter sammanbrottet blev detta med kombinationer en omöjlighet, nu gällde bara en sak i taget. De mediala inslagen som tidigare fungerat som oproblematisks bakgrundsus av ljud, bilder och texter framträder plötsligt som krävande extra dimensioner i vardagen.

Här närmar vi oss Burenstam-Linders tankar kring simultan konsumtion. Hur mycket kan en människa hantera på en gång? Frågan har intresserat forskare, psykologer, marknadsförare och många andra, som Jonathan Crary (1999) visat i sin bok över uppmärksamhetens historia. 1892 skrev till exempel Max Nordau bekymrat om den överbelastning människor utsattes för av nya medier och intryck. Han hoppades att framtida generationer skulle bli bättre på att hantera ett sådant överflöd:

The end of the twentieth century, therefore, will probably see a generation to whom it will not be injurious to read a dozen square yards of newspapers daily, to be constantly called to the telephone, to be thinking simultaneously of the five continents of the world, to live half their time in a railway carriage or in a flying machine and...know how to find its ease in the midst of a city inhabited by millions. (efter Crary, 1999, s.30)

Medial simultankapacitet

Simultankapacitet eller 'multi-tasking' är en kompetens som måste förvärvas och när den väl finns där naturaliseras den till en självklarhet. Ett historiskt perspektiv kan göra det möjligt att få grepp om själva inläringen. Ett tacksamt material erbjuder som tidigare nämnt de etnologiska arkivens många enkäter och frågelistor kring konsumtion och mediebruk, ett material som jag har kombinerat med de detaljrika samtidsdokumentationer av hemliv som gjordes genom SAMDOK-projektet vid en rad svenska museer under 1970-, 80- och 90-talen.

För den första generationen radiolyssnare och TV-tittare krävde det nya mediet total uppmärksamhet, man lyssnade och tittade i givakt. Inga distraktioner fick komma i vägen. För att följa rösterna eller bilderna som dök upp i vardagsrummet krävdes skarp koncentration. En annons från radions barndom föreslår bananer som perfekt föda för lyssnare: "De äro lätta att hantera, men framförallt förorsakar deras skalning och förtäring inga biljud, som inverka störande på underhållningen."

Steg för steg lärde sig människor lyssna med ett halvt öra, slölyssna eller slötitta. I några av SAMDOK-hemmen från 1970-talet möter vi en ny mediekompetens. För nutida betraktare kan detta medieliiv te sig mycket rutiniserat. Familjemedlemmarna har bestämda platser i soffan framför TV:n i vardagsrummet, men har samtidigt fått en helt annan simultankapacitet än förr. Radion har flyttat ut i köket och den som kommer först ner om morgonen slår på P3 som sedan fungerar som ljudkuliss för resten av dagens aktiviteter. Man läser morgontidningen, dricker kaffe och brer marmeladsmörgås till radionyheterna. Hustrun ställer strykbrädan i vardagsrummet och stryker medan hon ser på TV. Det känns vilsamt. Man fixar kassetband till bilen så man kan köra och lyssna till favoritlåtarna. Nu kan man själv sätta musik till landskapet.

Vid den här tiden pågick en upphetsad debatt om tonåringar som ville läsa läxor till popmusik – detta sågs av somliga som en total nedrustning av intellektuell verksamhet. Hotet kom från kassetbandspelarna som nu hade tagit sig in i tonårsrummen. (2006 erbjuder det danska företaget *Phoenix* på sin hemsida musik för att höja prestationsnivån, minska stress eller underlätta barnens läxläsande och skapa "den helt rätta stämningen vid lösningen av matematiska uppgifter".)

Den nya mediala simultankapaciteten skapar nya *mediascapes*, nu finns medier med i situationer och miljöer där de blir en alltmer självklar och omärklig del av vardagen. Köket är P3, vardagsrumsoffan TV-nyheterna. Mediernas platstagande ger rummen speciella stämningar, klanger, rytmer och associationer. När radion blir batteriradio, grammfonen förvandlas till kassettdäck i bilen innebär detta även en remediering. Aura, form och funktion skiftar gestalt. En Walkman kan tonsätta cykelturen, paperbacken förvandlar stranden till läsrum, med nya mobiltelefoner kan man vara fotograf när som helst. Villkoren för uppmärksamhet, upplevelse och dagdrömande förändras.

Olika aktörer på marknaden vill förstås gärna uppmuntra till sådana här simultankompetenser genom att utveckla och marknadsföra varor som kan kombineras med andra aktiviteter, alltifrån hands-free-telefoner i bilen till yoghurt på pinne, som kan ätas med en hand vid skrivbordet samtidigt som man surfar på nätet. Journalisten Lynton Weeks (2006) skriver om vad hon kallar *Suburban Sherpas*, folk som släpar med sig ett mobilt ryggsäckskontor med kilovis av medial simultankapacitet i form av iPod, laptop, en pocket att läsa under pendlandet, bytskor, en flaska vatten om man blir törstig eller ett paket kex för blodsockret. Men det är bara det mest nödvändiga. För somliga räcker inte längre den specialinredda ryggsäcken, det får bli en liten dragväska på hjul. Sakta men säkert blir denna nya rörlighet alltmer tungrodd.

Risken är att diskussioner av simultankapacitets historia fastnar i den typ av översvämningsmetaforik vi mött tidigare. Ett historiskt perspektiv kan dels visa hur vissa kombinationer av aktiviteter blir så självklara att de inte längre noteras – radion som står på i köket, gratistidningen man läser på pendeltåget, reklambilderna i gaturummet eller muzaken i varuhuset, men det kan även påminna oss om att utvecklingen inte är unilineär – den går inte bara mot mer av allt. Vissa former av sådana kombinationer eller mångsinnligheter blir slitna eller meningslösa och överges.

I 1800-talets borgerliga kultur fördes en kamp mot vad man såg som tidigare generationers eller lägre klassers excesser. Det var nu operapubliken lärde sig hålla knäpptyst. Det överflöd av ätande, drickande, flirtande och pratande som försiggick i 1700-talets operaloger skulle bort – musikupplevelsen måste renodlas. Detta innebar även att musik som en gång skrivits som måltidsackompanjemang

till sörplande, tuggande och högljudda banketter nu skulle åhöras helt ostört i konsertsalen, gärna med slutna ögon (jfr Hellspong, 1983 och Buzard, 1993, s.177 ff). Med jämna mellanrum förbyts kampanjer för ”more of everything” mot ”less is more”.

Borgerskapets kritik av det vulgära eller opassande i andras simultankonsumtion påminner oss om att det finns en maktdimension i definitioner av vilka kombinationer som är tillåtna och smakfulla eller opassande och glupska. Frågor kring multi-tasking är ofta ett slagfält, där olika intressen spelas ut. Det kan gälla klass, som då antropologen Sidney Mintz i en kritik av simultankonsumtion gör en arbetarklass-parafra på Burenstam-Linders cognacsdrickande man:

Watching the Cowboys play the Steelers, while eating Fritos and drinking Coca-Cola, while smoking a joint, while one's girl sits on one's lap (Mintz, 1985, s.203)

Ett annat exempel handlar om föreställningen att kvinnor har en genetisk uppsättning som gör dem mer lämpade för multi-tasking. De påstås kunna klara av många små sysslor samtidigt, medan männen måste arbeta med tydliga projekt. Det kan även handla om små vardagliga konflikter, som när andras simultankapacitet blir till störande ouppmärksamhet. Burenstam-Linders svenska hustru ber kanske till slut maken stänga av Bach, lägga ifrån sig tidningen och se henne i ögonen.

Dagdrömsteknologier

Många medier har en flexibilitet som gör att de lätt kan ingå förening med vardagliga aktiviteter eller fylla mellanrum. Mobilerna glöder på buss-hållplatsen, folk prasslar med veckotidningar i väntrum, surfar på internet medan de sitter i telefonkö. Men detta är inte bara ökad rastlöshet eller skräck för leda. Ibland handlar det om hur folk lärt sig förvandla visa former för mediekonsumtion till meditation. Folk varvar ner genom att slötitta på TV en stund, surfar lite hit och dit på nätet, somliga längtar efter bilresan till jobbet då de kan sitta och dagdrömma med hjälp av CD-spelaren. När den franske sociologen Jean-Claude Kaufmann (1997) intervjuade folk om deras vardagsrutiner och -rytmer, slogs han just av hur somliga aktiviteter efterhand blev vilsamma snarare än energikrävande. Precis som 1800-talets husmödrar kunde dra fram ett broderi för att få vara i fred

– nu satt de ju inte och latade sig utan ”hade något i händerna” (se Parker 1989), sjunker småbarnsmammor ner framför TV:n och ber om att inte bli störda. Här är det viktigt att inte bara falla in i den historieskrivning som handlar om accelererande rastlöshet och minskande koncentrationsförmåga.

Mycket av vår konsumtion handlar om att låta projekt stanna vid dagdrömmar. Den nyinköpta prylen ligger på hyllan som ett löfte om något och det räcker. Tänk på alla underbara recept som rivs ut för att aldrig lagas, inredningsartiklar som sparas i drömmar om ett nytt hus. Här ligger nöjet i fantiserandet. Vi har all anledning att vara tack samma att så många av våra hemprojekt stannar på denna värmande fantasinivå av föreställningar om en bättre framtid, en perfekt familj eller ett välordnat hem. På samma sätt kan man konstatera att en av rutinens stora potentialer är att den just ger utrymme för tankeflykt, fantasiresor i tid och rum. Här skapas en intressant sammanflätning av sömngångaraktiga vanor och intensivt drömarbete. Mediernas flöden av musik, tal och bilder skapar ett råmaterial för vardagens dagdrömande – ett fält som fortfarande är ganska outforskat. Hur flätas fantasins teknologier, råmaterial samman i upplevelserum med en bestämd förankring i tid och rum (se diskussionen i Ehn & Löfgren u å)?

I 1960-talets Sverige skapade till exempel tonårsrummet ett nytt medialt laboratorium. Här kunde man leka med olika identiteter med hjälp av kassetbandspelaren och väggspegeln, dagboken och idolorporträtten på väggarna, de ändlösa telefonsamtalen till vännerna, kollagen av biobiljetter, tidningsutklipp och modeteckningar på anslagstavlan. I sin avhandling *Gå på bio* har Carina Sjöholm (2003) på liknande sätt visat hur biografbesökets upplevelserymd för ungdomar under 1900-talet skapades genom kombinationen av en rad aktiviteter: den förväntansfulla cykelturen till bion, det omsorgsfulla valet av choklad och lakrits, för- och eftersnacket.

Kulturell fixering

I en novell av Somerset Maugham möter vi Mr Warburton, en kolonialtjänsteman utstationerad i Borneos djungler. Kontakten med yttervärlden består av *The Times* som kommer med flodbåten i paket med en veckas nummer om gången. Trots att de är sex veckor gamla skulle Mr Warburton aldrig drömma om att öppna det senaste numret

först. Varje måndag öppnar han det sex veckor gamla måndagsnumret, nästa dag tisdagsnumret:

...it was Mr. Warburton's especial delight to break the wrapper as he sipped his tea and read the morning paper. It gave him the illusion of living at home. Like his habit of dressing for dinner it was a tie to civilisation.... And it was his pride that no matter how exciting the news was he had never yielded to the temptation of opening a paper before its allotted time...Mr Warburton took his Times and neatly slit the wrapper. He loved to unfold the heavy, rustling pages (Maugham 1951:1369 ff).

Det är inte bara Mr Warburton som förvandlat tidningsläsandet till en morgonritual där alla sinnen spelar samman. Den speciella känslan av att öppna dagens tidning, prasslet av papper som inte berörs av andra händer (och därigenom bevarat nyhetens aura), doften av trycksvärta, te och marmeladsmörgås, smulorna som samlas i tidningsveckan. Det är kombinationen av dessa ingredienser som utgör mediakonsumtionen här. Tidningsläsandet blir för somliga fast förankrat i tiden och rummet. Och vanans makt är stor. Det finns många människor som finner det svårt att äta morgonmat utan dagens tidning eller ogärna läser tidningen utan te- eller kaffekopp. Det vi möter här är en kulturell fixering där en speciell kombination av mediebruk och vardagssituation läses fast i tid och rum samt ritualiseras. Tidning utan morgonmat eller morgonmat utan tidning blir svårt att tänka sig.

När medieforskarna Bergström, Wadbring och Weibull (2005) analyserar det svenska tidningsläsandets förändringar under de senaste tjugofem åren är det vanemönstrets seghet som är mest slående. Trots en konkurrens från morgon-TV, radio, nät- och gratistidningar klarar sig morgontidningarna i Sverige förvånansvärt väl. De ställer frågan i vilken utsträckning detta handlar om generationskulturer med klass- och könsspecifika variationer (medelålders medelklass dominerar). Vanan med frukostläsning har sin egen historia och som alla vanor kan den brytas, något som håller på att ske i gratistidningarnas tid.

I medieforskningen finns många exempel på en sådan kulturell fixering. I TV-tittandets barndom uppstod en liknande ritualisering av kvällsnyheterna, som i många hem kombinerades med kaffebricka och familjens samling i TV-stoffan efter middagen. Läsandets historia ger andra exempel på hur ett medium kan göras mer mobilt eller im-

mobilt (se t ex diskussionen i Kittler 1999, Laqueur 2003, Petroski 1992). Längre fann folk det svårt att läsa tyst och högläsandet skapade begränsningar i tid och rum, det krävde koncentration av både läsare och lyssnare. Utvecklingen av det tysta läsandet förvandlade bokslukandet till en både mer rörlig och mer privat aktivitet, men under 1800- och 1900-talen utvecklades tekniker och traditioner för ”a good read”: en favoritroman, en bekväm fätölj, en ask choklad och bra bakgrundsmusik. Så hade denna form av läsande förvandlats till en mångsinnlig upplevelse, som krävde speciell rekvisita, men även en egen tid och plats.

Hur skapar sammanflätningen av medier och vardagsaktiviteter nya former för ritualisering och fastfrysning. Här kan mobila medier göras mer immobila genom att knytas till bestämda situationer – tidpunkter och platser. Åtskilliga människor lyssnar bara på radio när de kör bil till exempel. För många av 1970-talets småbarnsföräldrar var det kombinationen av barnkassetter och rasslet av legoklossar från barnens rum som skapade en lugn söndagsmorgon. När man ber människor berätta sin mediehistoria är det ofta sådana kombinationer med tydlig förankring i tid och rum man minns.

I sin avhandling *Hemmet och världen. Rumsliga perspektiv på medieanvändning* (Andersson, 2006) diskuterar Magnus Andersson hur medierna hjälper till att organisera gränser i hemmet. Att lämna e-postläsandet vid datorn och sjunka ner framför TV:n blir en ritualisering av en övergång från arbete till fritid, att välja den egna TV:n i tonårsrummet eller TV-soffan i vardagsrummet är likaså en social markering.

Medierum och kulturell alkemi

Att följa olika mediagenerationer innebär att se hur medier och vardag flätas samman på skiftande sätt, skapar nya upplevelserum och kompetenser i simultankapacitet. Det historiska perspektivet är viktigt här eftersom det visar oss hur sinnenas sammanflätning och hierarkisering växlar mellan olika kulturella kontexter. Nya medier omskapar bruket och förmedlingen av sinnesförnimmelser. Utgångspunkten är de sätt på vilka vi varseblir och upplever världen genom medierna – från det handskrivna brevet till livet i nätets chat-rum. På vilket sätt har vi lärt oss se, lyssna, smaka, dofta eller känna efter med mediernas hjälp? Vad inne-

bär kombinationen av det orala, det auditiva, det visuella och taktila: bananer och radio, popcorn och film, pizza och TV? Hur lär man sig uppleva världen med hjälp av romanen eller radion, vilken form av tangentbordstaktilitet skapas i datorsamhället?

Vi kan följa hur olika medierum etableras och naturaliseras till självklarheter. Nya medier förändrar arbetsdelningen och innebär ofta omvärderingar av gamla sätt att kommunicera. I ett allt större utbud av alternativ väljer vi mellan olika medier för olika uppgifter och med skiftande syften. Kräver detta budskap ett e-mail, ett vykort, ett telefonsamtal, ett riktigt brev eller kanske ett möte ansikte mot ansikte? Nya medier kan förvandla andra till nostalgi eller ge dem ny status. Det skapas nya hierarkier av autenticitet och intimitet i sådana remedieringsprocesser. Samtidigt genomgår medier en stegvis domesticeringsprocess. I pionjärskedet kan de ofta omges av en sakralisering – man lyssnade först till radion i högtidlig givakt, väntade andaktsfullt på att paussignalen skulle övergå i kvällens första TV-program, talade i telefon tyngd av stundens allvar eller kände pressen att omedelbart besvara ett e-mail. I detta skede kan även mediets potentialer vara öppna, man kan fantisera om eller experimentera med dess olika möjligheter. I nästa skede tämjs det i vardagen, får sina rutinerade former för bruk, tilldelas tid och plats, för att så ofta bli en så självklar del av det alldagliga att det knappast märks. Ett kontrastivt studium visar att denna utveckling aldrig är given, ett och samma medium kan ges skiftande roller. Detta var t ex fallet med radiomediet nationalisering av vardagen i t ex USA, Tyskland (se Löfgren, 2001).

De tekniker genom vilka vardagsaktiviteter och mediebruk möts och blandas kan förstås som en slags kulturell alkemi (se Löfgren & Willim, 2005) där medieutbudet kan ingå väntade och oväntade föreningar med andra aktiviteter – det kan röra sig om tillfälliga blandningar, en smygande osmos, en katalys som skapar något helt tredje eller fastlåsande amalgamerings, där kombinationerna snarare framstår som en sammansmält enhet – som i exemplen på kulturell fixering ovan. Med metaforen alkemi vill jag understryka både det överraskande och experimentella i sådana kombinationsmönster, och vikten av att vi fokuserar på de mikroprocesser genom vilka blandningar skapas, permanentas eller upplöses. Inom kulturanalysen är begreppsapparaten för sådana kulturella förlopp fortfarande

utvecklad (jfr inläggen i Löfgren & Wilk, 2006). I diskussionerna om simultankapacitet har det handlat om sådana sammanflätningar. Men här kan vi även se hur olika kombinationer värderas på olika sätt: de kan upplevas som en mångsinnlig elaborering eller ett berikande av en vardaglig situation. De kan ses som en oproblematiserad bakgrundsmusik eller som en provocerande ytlighet, en flykt undan uppmärksamhet eller närvaro. Vardagens ständiga remediering är som jag påpekat inte en unilineär utveckling, en ständig addition av ny teknik, nya budskap, nya simultankapaciteter. Den civilisationskritiska tradition som Burenstam-Linder representerar fångas ofta i en föreställning om att livet ständigt blir mer överlastat och ytligt, inautentiskt eller genomkommersialiserat. När jag bläddrar i inventarielistorna och intervjuprotokollet från SAMDOK-hemmen i Burenstam-Linders sena 1960-tal framträder bilden av ett ordnat och återhållsamt hemliv, med fasta rutiner och ritualer. Här återskapas ett ständigt synfel. Det blir vanligen det förflutna eller den utopiska framtiden som framstår som friktionsfri, strukturerad och rutiniserad. Nuet däremot tenderar att vara kaotiskt, fyllt av ansatser, halvhjärtade försök, knepiga val och ett överflöd av medier, ting, tankar och möjligheter.

Litteratur

- Andersson, M. (2006). *Hemmet och världen. Rumsliga perspektiv på medieanvändning*. Göteborg: Institutionen för journalistik och medier.
- Appadurai, A. (1996). *Modernity at Large: Cultural Dimensions of Globalization*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Bennet, A. (2005) *Culture and Everyday Life*. London: Sage.
- Bergström, A., Wadbring, I., & Weibull, L. (Red) (2005). *Nypressat: Ett kvartssekel med svenska dagstidningsläsare*. Göteborg: Institutionen för journalistik och medier.
- Bolter, J. D., & Grusin, R. (1999). *Remediation. Understanding New Media*. Massachusetts: MIT Press.
- Burenstam-Linder, S. (1969). *Den rastlösa välfärdsmänniskan*. Sthlm: Bonniers.
- Burenstam-Linder, S. (1970). *The Harried Leisure Class*. New York: Columbia University Press.
- Buzard, James 1993. *The Beaten Track: European Tourism, Literature and the Ways to Culture*. Oxford: Clarendon Press.
- Crary, J. (1999). *Suspensions of Perception, Attention, Spectacle, and Modern Culture*. Cambridge, Mass.: MIT Press.
- Dahlgren, E. (2005). *Det här är inte jag Dokumentärroman*. Stockholm: Forum.
- Ehn, B., & Löfgren, O. (2006). *Kulturanalyser*. Århus: Klim forlag.
- Ehn, B., & Löfgren, O. (2007). *När inget särskilt händer. Nya kulturanalyser*. Stockholm: Symposion.
- Garnert, J. (2005). *Hallå! Om telefonens första tid i Sverige*. Lund: Historiska media.
- Hellspong, M. (1983). Att tämja massorna. In: Arnstberg, K-O. (red) *Koralrevet*. Stockholm: Carlsson.
- Kaufmann, J-C. (1997). *Le Coeur à l'ouvrage. Théorie de l'action ménagère*. Paris:
- Kittler, F. (1999). *Gramophone, Film, Typewriter* Stanford: Stanford University Press.
- Laqueur, T. W. (2003). *Solitary Sex. A Cultural History of Masturbation* New York: Zone Books.
- Löfgren, O. (1990). Medierna i nationsbygget. Hur press, radio och TV gjort Sverige svenskt. In: Hannertz, U. (Red). *Medier och kulturell förändring*. Lund : Liber.
- Löfgren, O. (2001). The Nation as Home or Motel? Metaphors and Media of Belonging. *Sociologisk Årbok/Yearbook of Sociology* 2001:1:1-34.
- Löfgren, O. & Palm, A-M. (2005). Att kraschlanda i sjukskrivning. I Jönsson, B., & Löfgren, O. (Red) *Allt utmana stressen* Lund: Studentlitteratur, s 59-87.
- Löfgren, O., O'Dell, T., & och Willim, R. (2006). *Home Made: The Cultural Production of the Inconspicuous*. (<http://www.etn.lu.se/homemade/>).
- Löfgren, O. & Willim, R. (2005). *Magic, Culture and the New Economy* Oxford: Berg.
- Löfgren, O. & Wilk, R. (Eds.) 2006. *Off the Edge: Experiments in Cultural Analysis*. Köpenhamn: Museum Tusulanum Press. (Åven som temanummer av *Ethnologia Europea* 2005:1-2).
- Maugham, S. (1951). *Collected Short Stories*. London: Reader's Library.
- Mintz, S. W. (1985). *Sweetness and Power. The Place of Sugar in Modern History*. London: Penguin.
- Parker, R. (1989). *The subversive stitch. Embroidery and the making of the feminine*. Oxford: Blackwell.
- Petroski, H. (1992). *The Book on the Bookshelf* New York: Knopf.
- Sjöholm, C. (2003). *Gå på bio. Rum för drömmar i folkhemmets Sverige*. Eslöv: Symposion.
- Weeks, L. (2006) . Burdens of the Modern Beast. From Home to Office to School to Gym, Our Stuff Is Too Much With Us. *Washington Post*, February 8, 2006; C01.

Orvar Löfgren er professor og etnolog ved Lunds Universitet.